

บทที่ ๕

สรุปผลวิจัย และข้อเสนอแนะ

การศึกษา เรื่อง “วิเคราะห์รูปแบบและวิธีการเผยแพร่หลักธรรมของพระพุทธสิทโธมค (เสนอ สิริปญโย) ในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบและวิธีการเผยแพร่หลักธรรมในพระพุทธศาสนา เพื่อศึกษารูปแบบและวิธีการเผยแพร่หลักธรรมของพระพุทธสิทโธมค (เสนอ สิริปญโย) และเพื่อวิเคราะห์รูปแบบและวิธีการเผยแพร่หลักธรรมของพระพุทธสิทโธมค (เสนอ สิริปญโย) โดยศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎก เอกสารที่เกี่ยวข้องกับชีวิตและผลงานของพระพุทธสิทโธมค (เสนอ สิริปญโย) หนังสือ เอกสาร สื่อสิ่งพิมพ์ทุกชนิดและข้อมูลภาคสนามจากการสัมภาษณ์พระพุทธสิทโธมค (เสนอ สิริปญโย) พระสังฆาธิการในจังหวัดระนอง พุทธศาสนิกชน อุบาสก อุบาสิกาและศิษยานุศิษย์วัดตโปทาราม จากสถาบันการศึกษาที่พระพุทธสิทโธมคมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอน โครงการครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน โดยปฏิบัติหน้าที่สอนวิชาพระพุทธศาสนา เช่น โรงเรียนพิชัยรัตนาคาร และโรงเรียนสตรีระนอง โรงเรียนเทศบาลบ้านเขานิเวศน์, โรงเรียนชาติเฉลิม และวิทยาลัยการอาชีพกระบี่บุรี

๕.๑ สรุปผลวิจัย

จากการศึกษาวิเคราะห์รูปแบบและวิธีการเผยแพร่หลักธรรมของพระพุทธสิทโธมค (เสนอ สิริปญโย) ผู้วิจัยซึ่งสามารถสรุปประเด็นปัญหาสำคัญจากผลศึกษาการวิจัยในรายละเอียดดังต่อไปนี้

๕.๑.๑ ศึกษาารูปแบบและวิธีการเผยแพร่หลักธรรมในพระพุทธศาสนา

วิธีการเผยแพร่หลักธรรมในครั้งพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีการเผยแพร่แบบประยุกต์เข้ากับสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ทางสังคม จารีต ประเพณีในแต่ละท้องถิ่นที่มีความแตกต่างกันมากมายทรงใช้อุปมาในการเลือกบุคคล รोजังหะหรือโอกาสการสอนของพระพุทธเจ้าในแต่ละครั้งจะมีคุณลักษณะซึ่งเรียกได้ว่าเป็นลีลาการสอน ๔ รูปแบบ คือ สันทสนา ชี้แจงให้เห็นชัด คือ จะสอนอะไรก็ชี้แจงจำแนกแยกแยะอธิบายและแสดงเหตุผลให้ชัดเจน จนผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้งเห็นจริงในสิ่งที่สอน สมาทปนา ขวนให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ สัมปหังสนา เราใจให้อาจหาญแก่วรรณ คือ ปลุกเร้าใจให้กระตือรือร้นเกิดความอดุสาหะ และสมุตเตชนา ปลอบขโลมใจให้สดชื่นร่าเริง คือ บำรุงจิตใจให้ชุ่มชื่นเบิกบาน โดยชี้ให้เห็นผลดีหรือคุณประโยชน์ที่จะได้รับและทางที่จะก้าวหน้าบรรลุผลสำเร็จยิ่งขึ้นไป

พระพุทธเจ้าทรงมีพระสงฆ์สาวกเป็นกำลังหลักในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา การเผยแพร่พระพุทธศาสนาได้กระทำกันหลายรูปแบบ เช่น การแสดงธรรม การสนทนาธรรม การแนะนำสั่งสอน การปฏิบัติตนให้เป็นที่น่าเลื่อมใส และการตอบปัญหาข้อข้องใจสงสัย เป็นต้น โดยที่พระพุทธเจ้า

ประธานหลักในการเผยแผ่ให้พระสงฆ์ยึดถือเป็นหลักปฏิบัติในการแสดงธรรมให้มีเหตุผลต่อเนื่องกันไปโดยลำดับ ชี้แจงให้เข้าใจชัดเจนใน แต่ละประเด็นแสดงธรรมด้วยจิตเมตตามุ่งจะให้ประโยชน์แก่ผู้ฟัง ไม่แสดงธรรมเพราะเห็นแก่ลาภสักการะ แสดงธรรมโดยไม่ยกตนข่มท่านและไม่เสียดสีข่มผู้อื่น พระสงฆ์สาวกส่วนใหญ่เป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติตรง ปฏิบัติสมควร และยึดมั่นในคุณธรรมของผู้แสดงธรรมจึงสามารถเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้พระพุทธศาสนาแพร่หลายออกไปทั่วชมพูทวีปและเจริญรุ่งเรืองมั่นคงสืบเนื่องจนถึงยุคสมัยปัจจุบันพระสงฆ์จึงเป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยปลูกฝังคุณธรรมให้เกิดขึ้นแก่คนในชุมชน สั่งสอนให้คนเป็นคนดี คุณสมบัติของผู้เผยแผ่เป็นสิ่งที่ทำให้ผู้ฟังเกิดศรัทธาและยอมปฏิบัติตามในคำสอนอย่างน่าอัศจรรย์โดยผู้เผยแผ่เพียงมีคุณสมบัติที่ปรากฏภายนอกและคุณสมบัติภายใน ได้แก่ ด้านบุคลิกภาพ หมายถึง รูปร่างหน้าตาและคุณสมบัติภายใน เป็นคุณธรรมที่ผู้เผยแผ่พึงปฏิบัติเพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในหลักธรรมเพื่อจะได้สอนให้ถูกประเด็นทั้งภาคทฤษฎี เพื่อยังศรัทธาความเลื่อมใสและให้การเผยแผ่มีประสิทธิภาพสูงสุด

อุดมการณ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้นต้องเลื่อมใสศรัทธาในพระรัตนตรัยน้อมนำเอาหลักธรรมในพระพุทธศาสนาไปประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติเหล่านั้นเพราะพระพุทธศาสนาบังเกิดขึ้นมาเพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลก นอกจากนี้ปัจจัยที่มีผลต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา นอกจากเทคนิคและวิธีการเผยแผ่แล้ว สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ เช่น ลมฟ้าอากาศ วิถีดำเนินชีวิตของประชาชนในแต่ละท้องถิ่น อุตสาหกรรม การศึกษา ความเชื่อ ทัศนคติ จารีต วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นอุปสรรคต่อการเผยแผ่งานทางพระพุทธศาสนา เพราะฉะนั้นพระสงฆ์ผู้เผยแผ่นอกจากปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามธรรมวินัยแล้วจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีความชำนาญและความสามารถในหลาย ๆ ด้านประกอบกันโดยเฉพาะอย่างยิ่งคุณสมบัติของพระสงฆ์หรือตัวผู้สื่อเองซึ่งนับเป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งในการสร้างศรัทธาให้เกิดแก่ผู้ฟังที่ได้พบเห็น

๕.๑.๒ ศึกษารูปแบบและวิธีการเผยแผ่หลักธรรมของพระเทพสิทธิมงคล

พระเทพสิทธิมงคล (เสนอ สิริบุญโญ) ท่านเป็นพระสงฆ์ที่ประชาชนให้ความเคารพนับถือและศรัทธา เพราะท่านเป็นผู้นำทางความคิดที่มีความรู้ความสามารถเผยแผ่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปสู่พัฒนาชุมชนและสังคม ท่านได้เป็นต้นแบบของความดีงาม ยึดมั่นในการทำมาหากันดี มีผลงานมากมายในการทําประโยชน์เพื่อสังคม ทั้งการปกครอง การศาสนศึกษา การสาธารณูปการ การศึกษาสงเคราะห์ การสาธารณสงเคราะห์ การเผยแผ่งานพระธรรมทูตนับว่าเป็นผลงานที่โดดเด่นที่สุดของพระเทพสิทธิมงคล ด้วยคุณธรรมที่ท่านได้ยึดเป็นแนวปฏิบัติ คือ ความขยัน ซื่อสัตย์ อุตุน เสียสละ เป็นพระสงฆ์ที่ประพฤติปฏิบัติชอบเป็นผู้นำทางความคิดมีจิตและวิญญานของความเป็นนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนามีอุดมการณ์เพื่อให้คนได้เข้าถึงธรรม ผลงานการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในลักษณะของการประยุกต์ให้เข้ากับวิทยาการสมัยใหม่ซึ่งต้องใช้การนำเสนอแบบวิเคราะห์ในประเด็นต่าง ๆ เพื่อให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังได้รู้ถึงหลักคำสอนที่ทางพระพุทธศาสนาหม่อมมองที่แตกต่าง การแสดงพระธรรมเทศนาและการกล่าวสัมโมทนียกถาจะทำให้เจ้าภาพมีความสุข เพิ่มพูนปัญญาบารมีและให้กำลังใจต่อผู้ได้บังคับบัญชาให้มีกำลังใจในการประกอบศาสนกิจที่สมบูรณ์ต่อไป นอกจากนี้ยังเป็นการออกไปปฏิบัติหน้าที่ในฐานะผู้บังคับบัญชาในการออกตรวจการณ์หรือออกไปรับรู้การปฏิบัติงานของผู้ได้บังคับบัญชาในการสนองงานคณะสงฆ์ ส่งผลให้เกิดความสามัคคี กลมเกลียว สามารถประคับประคองศรัทธาของประชาชนในพื้นที่ได้อย่างดี

อุดมการณ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้น ท่านได้ดำเนินตามที่พระพุทธเจ้าได้ปฏิบัติไว้ เป็นตัวอย่างในการประกาศพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ท่านยังมีแนวคิดให้พระภิกษุสงฆ์สามเณรได้มีโอกาสในการศึกษาที่สูงขึ้นไม่จำกัดเฉพาะนักธรรม-บาลี ท่านยังจัดการศึกษาในส่วนของพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ และการศึกษาในระดับอุดมศึกษา เพื่อเป็นการพัฒนาศักยภาพของตนเอง ถ้าอยู่ในเพศบรรพชิตก็จะเป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเพราะการศึกษาที่สูงจะได้รับไว้วางใจ หรือได้รับการเชื่อถือจากประชาชนทั่วไปแต่ถ้าสึกออกไปแล้วก็จะมีความรู้ติดตัวออกไปสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข

๕.๑.๓ รูปแบบและวิธีการเผยแผ่หลักธรรมของพระเทพสิทธิมงคล

พระเทพสิทธิมงคล (เสนอ สิริปณฺโณ) ในฐานะพระสงฆ์นักเผยแผ่พระพุทธศาสนา มีความทุ่มเทเสียสละ ตั้งมั่นในอุดมการณ์ เป็นผู้มีความรู้ความสามารถและความชำนาญในการเผยแผ่ธรรมะตามกลวิธีทั้ง ๔ รูปแบบ ด้วยบุคลิกภาพที่เป็นกันเอง ยิ้มแย้มแจ่มใส มีความจริงใจกับทุกคน เนื้อหาของธรรมะมีความถูกต้องตามหลักธรรม ชัดเจน เข้าใจง่ายและมีความเพลิดเพลินต่อการฟังสามารถนำไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้ ความพร้อมในการแสดงธรรมและเนื้อหาธรรมะก็อำนวยความสะดวกแก่ผู้ฟังจึงทำให้พระเทพสิทธิมงคลได้รับความศรัทธาเลื่อมใสจากประชาชนทั่วไปในองค์ประกอบทางด้านสถานภาพทางสังคมเป็นผู้มีต้นแบบกัลยาณมิตรที่ดี มีความตั้งใจทำงาน สังคมทั่วไปยอมรับในความรู้ความสามารถ มียศและตำแหน่งในฐานะผู้ปกครองสงฆ์ ปัจจัยที่ทำให้ท่านประสบความสำเร็จในการการเผยแผ่นั้นประกอบด้วย ปัจจัยด้านองค์ประกอบการแสดงหรือการบรรยายธรรมท่านมีความน่าเชื่อถือที่ได้มาจากความรู้ความสามารถสถานภาพบุคลิกลักษณะและคุณธรรมที่มีเป็นที่ประจักษ์แก่ผู้คนโดยทั่วไปจนสามารถได้รับวางใจให้เป็นผู้นำในการปฏิบัติงานในด้านต่างๆ สิ่งเหล่านี้เป็นแรงขับเคลื่อนให้หลวงพ่อบรรลุผลสำเร็จ เป็นแรงผลักดันจากภายในโดยมีหลัก อัตตัญญูตา รู้จักตน คือ รู้ฐานะ ภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ ความถนัดความสามารถและคุณธรรมของตนตามเป็นจริง เพื่อประพฤติได้เหมาะสมและให้เกิดผลดีพึงพาตนเอง นอกจากนี้ท่านมีความเข้าใจต่อตนเองว่าเป็นผู้นำทั้งทางการปกครองคณะสงฆ์และผู้ได้บังคับบัญชามีส่วนผลักดันให้ท่านต้องพัฒนาความรู้ให้สูงขึ้นขึ้นไปส่วนปัจจัยอื่นที่เกื้อหนุน ประกอบด้วย พร้อมด้วยทุนการสนับสนุนที่ดี โดยได้รับการเกื้อหนุนจากวัด ทุน และบุคคลท่านมีวิธีการและแนวทางในการนำเสนอหลักธรรมที่ทำให้ผู้ฟังมีความรู้ความเข้าใจแจ่มแจ้ง (สันตัสสนา) จูงใจ (สมาทปนา) หาญกล้า (สมุตเตชนา) ร่าเริง (สัมปหังสนา) มากขึ้นไม่สับสนวุ่นวาย มีเหตุผล มีเนื้อหาสาระดี มีมุมมองให้แง่คิด สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันได้ โดยการยกอุทาหรณ์และเล่านิทานประกอบการเปรียบเทียบกับข้ออุปมาอุปไมยการใช้วิธียกตัวอย่างบุคคล การใช้วิธีการแทรกเรื่องทำให้มีอารมณ์ขัน การใช้ภาษาง่าย ๆ เหมาะสมกับผู้ฟังมานำเสนอ ซึ่งเป็นรูปแบบและแนวทางที่ใช้จนกลายเป็นเอกลักษณ์ของท่าน จึงเป็นการเผยแผ่หลักธรรมที่สอดคล้องกับพุทธวิธีในการสอนอย่างแท้จริงมีเศรษฐกิจพอเพียงตนเองได้ให้ความช่วยเหลือกันด้วยจิตเมตตาต่อกันแก้ไขปัญหาร่วมกันดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท พึ่งพากันได้ทั้งทางกาย และทางจิตใจ ร่วมกันพัฒนาท้องถิ่น ทั้งหมู่บ้าน ชุมชน นอกจากนี้ พระเทพสิทธิมงคลประสบความสำเร็จมีหลายประการ เนื่องจากมีปัจจัยที่ทำให้ท่านได้รับ เช่น คุณลักษณะในฐานะผู้บรรยายเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ ความน่าเชื่อถือ บุคลิกลักษณะน่าเลื่อมใส สถานภาพ และบทบาทความเป็นกันเอง การสื่อสารที่ง่าย การสร้าง

บรรยากาศ การทุ่มเทในการเผยแผ่ เนื้อหาหลักธรรม การใช้สื่อ ผู้ฟัง และปัจจัยด้านทางสังคม คือได้แบบอย่างของครูอาจารย์ที่ดีเป็นผู้มีความตั้งใจทำงานด้านการเผยแผ่ เป็นผู้มีความเกียรตินิยม สังคมยอมรับปัจจัยดังที่ได้กล่าวมานั้นจึงทำให้เกิดเป็นผลของการปฏิบัติงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาเกิดเป็นคุณค่าแก่บุคคลและสังคมด้านต่างๆ ดังนี้ คือ

๑) ผลที่เกิดแก่บุคคล พระเทพสิทธิมงคล (เสนอ สิริปัญญา) ได้รับการยอมรับนับถือเชื่อถือและศรัทธาจากประชาชนว่าสามารถโน้มน้าวให้บุคคลปฏิบัติตามได้ง่าย หลักธรรมที่นำมาสอนและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทำให้เกิดผลแก่บุคคล ทั้งในด้านความรู้ด้านความเชื่อ ด้านทัศนคติ และด้านพฤติกรรมซึ่งท่านได้เผยแผ่สิ่งเหล่านี้ทั้งในกลุ่มคนไทยตลอดจนชาวต่างชาติและต่างศาสนา

๒) ผลที่เกิดแก่สังคม พระเทพสิทธิมงคล (เสนอ สิริปัญญา) ได้นำหลักธรรมในพระพุทธศาสนาใช้ในการแก้ไขปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นจากความเจริญทางด้านวัตถุและความซับซ้อนของสังคม โดยเฉพาะปัญหาเรื่องการละเมิดศีลธรรมดั้งเดิมอันจะก่อให้เกิดปัญหาอื่นๆ ตามมาอีกมากมาย เช่น ปัญหาเรื่องความเชื่อ ปัญหาทางด้านความเจริญทางวัตถุ ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ และปัญหาทางการเมืองการปกครอง

๓) ผลที่เกิดแก่พระพุทธศาสนากันเผยแผ่ของพระเทพสิทธิมงคล (เสนอ สิริปัญญา) ทั้งหมดย่อมเกิดประสิทธิผลแก่พระพุทธศาสนาทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ดังนั้นประสิทธิผลที่เกิดจากงานเผยแผ่ธรรมของพระเทพสิทธิมงคล ทั้งหมดได้ส่งผลต่อพระพุทธศาสนาทั้งด้านการพัฒนา ด้านการเผยแผ่ และด้านปกป้องพระพุทธศาสนา

๔) กลยุทธ์ในการเผยแผ่หลักธรรมของพระเทพสิทธิมงคล (เสนอ สิริปัญญา) กลยุทธ์ที่ท่านได้นำมาใช้ในการเผยแผ่หลักธรรม ได้แก่ การเทศนา การปาฐกถา อภิปรายธรรม สนทนาธรรม การสอนกรรมฐาน และการใช้สื่อและอุปกรณ์ประกอบการสอนธรรมะ ท่านให้ความสำคัญกับการเรียนรู้เพื่อที่จะนำศาสตร์สมัยใหม่มาปรับประยุกต์ใช้กับหลักการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทำให้สามารถ กำหนดนโยบาย วางแผนงาน ให้สอดคล้อง กับการเปลี่ยนแปลงของสังคมก่อนการดำเนินงาน การเผยแผ่ซึ่งประกอบด้วยแผนงาน โครงการ และกิจกรรมการเผยแผ่อย่างเป็นระบบ และใช้การวิเคราะห์สถานการณ์ ๔ ด้าน เพื่อเตรียมความพร้อมก่อนที่จะลงมือปฏิบัติการเผยแผ่หลักธรรมในพื้นที่หรือสถานการณ์จริง เพราะพระเทพสิทธิมงคล (เสนอ สิริปัญญา) เป็นพระนักปกครองที่ใจดี อาศัยหลักเมตตา ใส่ใจผู้ได้ปัญหา เอาใจใส่ในหน้าที่การปกครองเป็นอย่างดี นอกจากนี้ท่านยังเป็นนักปกครองที่มีความฉลาดในการบริหารงาน บริหารคน เป็นนักปกครองประเภทอ่อนน้อม ไม่ใช้อ่อนแอ แข็งแรง แต่ไม่แข็งกระด้าง ท่านจะมีเมตตาสูงต่อทุกคนที่ไปพบ จะต้อนรับด้วยความยินดีความไม่ถือตัว ต้อนรับทุกๆ คน ที่ไปพบด้วยความเสมอภาค เสมอต้นเสมอปลาย และยุติธรรม เป็นพระที่น่าเคารพมาก คุณค่าของหลักและวิธีการเผยแผ่ของพระเทพสิทธิมงคลต่อสังคมไทยนั้น ได้นำพาพุทธศาสนิกชนให้สามารถพัฒนาตนเองได้ตามฐานะ ด้วยอาศัยหลักธรรมที่ท่านได้สั่งสอนและอบรมในโอกาสต่างๆ กัน และได้ส่งเสริมให้เกิดประโยชน์ต่ออาชีพ การงาน หน้าที่ที่ปฏิบัติอยู่นั้นให้บรรลุตามเป้าหมายของตน ครอบครัว หมู่บ้านและชุมชนโดยการปลูกฝังศรัทธา ความเชื่อมั่นในพระพุทธศาสนา เป็นพื้นฐานก่อน แล้วทำให้เข้าใจด้านศาสนธรรม และศาสนพิธีอย่างถูกต้องเป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อกัน ทั้งวัด บ้าน และโรงเรียนแบบบูรณาการเพื่อให้คนมีความเป็นอยู่ที่ดีมีเศรษฐกิจพอเพียงตนเองได้ให้ความช่วยเหลือกันด้วยจิตเมตตาต่อกันแก้ไขปัญหาร่วมกันดำเนินชีวิต

ด้วยความไม่ประมาท พึ่งพากันได้ทั้งทางกาย และทางจิตใจ ร่วมกันพัฒนาท้องถิ่น ทั้งหมู่บ้าน ชุมชน วัด และโรงเรียนให้ทำกิจกรรมต่าง ๆ ไปอย่างเป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อกันและเกิดสามัคคีธรรมความเป็นปึกแผ่นทางสังคมสืบไป

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษาพบว่า วิเคราะห์รูปแบบและวิธีการเผยแผ่หลักธรรมของพระเทพสิทธิมงคล รูปแบบเทศนา ปาฐกถา-บรรยายธรรมนั้นเป็นรูปแบบการนำเสนอโดยตรงหรือโดยอ้อมบายเนื้อหาธรรม ส่วนในการจัดการเรียนการสอนเป็นการนำเสนอโดยอ้อมหรือโดยประยุกต์สอนให้เข้ากับสถานการณ์หรือกับยุคสมัยปัจจุบันมากกว่าเป็นการผสมผสานระหว่างเนื้อหาการสอนทางพระพุทธศาสนากับการชี้ให้เห็นปัญหาของสังคมพร้อมทั้งชี้แนวทางแก้ไขหรือข้อเสนอแนะไว้ด้วยประการหนึ่งเน้นการส่งเสริมให้นำคำสอนไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับชีวิตในปัจจุบัน ทั้งในส่วนของตนเองและครอบครัวให้เกิดประโยชน์ได้มากที่สุด โดยท่านชี้ให้เห็นเหตุปัจจัยหรือปัญหาเกิดขึ้นพร้อมให้แนวคิดหรือเสนอแนะแนวทางแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมให้เกิดจิตสำนึกในเรื่องที่ยังบกพร่องกันอยู่ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความสงบสุขในสังคม

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะนำไปหรือเชิงนโยบาย

๕.๒.๑.๑ สามารถนำเอารูปแบบและวิธีการเผยแผ่หลักธรรมของพระเทพสิทธิมงคล ไปใช้ในโรงเรียนควรเปิดโอกาสให้พระสอนศีลธรรมได้จัดทำโครงการส่งเสริมจริยธรรมในโรงเรียนขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม

๕.๒.๑.๒ สามารถนำเอารูปแบบและวิธีการเผยแผ่หลักธรรมของพระเทพสิทธิมงคล ไปใช้ในมหาวิทยาลัยควรมีการสนับสนุนการจัดโครงการส่งเสริมจริยธรรมให้กับผู้บริหาร คณาจารย์ นิสิตนักศึกษา ตลอดจนบุคลากร

๕.๒.๑.๓ สามารถนำเอารูปแบบและวิธีการเผยแผ่หลักธรรมของพระเทพสิทธิมงคล ไปใช้ในหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาควรกำหนดเป็นแนวทางหรือส่งเสริมสนับสนุนให้พระธรรมทูตได้นำวิธีการไปประยุกต์ใช้ในการในการปฏิบัติหน้าที่

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

จากการศึกษาวิเคราะห์รูปแบบและวิธีการเผยแผ่หลักธรรมของพระเทพสิทธิมงคล (เสนอ สิริปญโญ) ผู้วิจัยเห็นว่ายังมีเรื่องที่น่าสนใจและควรแก่การศึกษาวิจัยต่อไป ดังนี้

๑) ศึกษาภาวะผู้นำในการเผยแผ่พุทธธรรมของพระเทพสิทธิมงคล (เสนอ สิริปญโญ) ที่มีต่อการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นจังหวัดระนอง

๒) ศึกษาทัศนคติของพุทธบริษัทในจังหวัดระนองที่มีต่อการเผยแผ่พุทธธรรมของพระเทพสิทธิมงคล (เสนอ สิริปญโญ)

๓) ศึกษาการเผยแพร่พุทธธรรมของพระเทพสิทธิมงคล (เสนอ สิริปญโญ) ในฐานะ
พระธรรมทูตจังหวัดระนอง

๔) ศึกษาการเผยแพร่พุทธธรรมของพระนักเผยแผ่รูปอื่น ๆ